

BELEDİYELERİN ÖZGELİRLERİNİN ARTIRILMASINDA VERGİLENDİRME YETKİSİ: ÜLKELER ARASI BİR KARŞILAŞTIRMA

A.Kadir TOPAL^(*)

Özet: Türkiye’de belediyelerin mali yapılarının büyük ölçüde merkeze bağımlı olduğu, dolayısıyla belediyelerin hızlı kentleşmenin ortaya çıkardığı hizmet gereklerini karşılayabilmek için merkezden sürekli kaynak talep ettikleri bilinmektedir. Buna bağlı olarak, genel bütçenin durumu gözönüne alındığında, belediyelere daha fazla kaynak aktarımının mümkün olmadığı, dolayısıyla belediyelerin mali sorunlarının özkaynak sağlaması yoluyla çözümlenebileceği, bu bağlamda belediyelere vergilendirme yetkisi verilmesi gerektiği ileri sürülmektedir. Bu çalışmada, önce vergi gelirlerinin belediye finansmanı içindeki yeri ortaya konmakta, daha sonra ise belediyelerin vergilendirme güçlerine ilişkin ülkelerarası bir karşılaştırma yapılarak, Türkiye’ye yönelik bazı öneriler getirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Belediye Finansmanı, Yerel Yönetimlerin Vergilendirme Güçleri

Abstract: It is clearly known that the fiscal structure of municipalities is mainly dependent upon the central government. Because of this fact municipalities have to demand more sources from the central government in order to meet service responsibilities, which has risen as a result of the rapid urbanization. In accordance with these facts, when the general budget situation is taken into account it has been argued that more source transfer is not possible. That is why, it is suggested that municipalities can solve their fiscal problem by increasing their own-sources. To do that, it is necessary to assign some taxing power to municipalities. In this study, firstly the sharing of tax revenue in the municipal finance is indicated. Then, taxing powers of municipalities is compared at the international level and some suggestions are provided in relation to Turkey.

Keywords: Municipal Finance, Taxing Powers of Local Government

I. Giriş

Gelişmiş ülkelerde yerel yönetimler, insan yaşamı üzerinde en etkili kurumlar haline gelmiştir. Yerel yönetimler, gördükleri hizmetler ölçüsünde, o yörede yaşayan insanların yaşam kalitesini belirlemektedirler. İnsanların bir arada, ortak ve birbirine bağımlı bir biçimde yaşamak zorunda olmaları, onların ortak gereksinmelerine ve bunları karşılayacak ortak hizmetlere kaynaklık etmektedir. Bu nedenle yerel yönetimler toplumsal yaşamda giderek ağırlığı artan bir rol oynamaktadır.

Tarihsel geleneğine ve bugünkü anayasal düzenine bakıldığında, Türkiye’nin üç tür yerel yönetim örgütlenmesine sahip olduğu görülmektedir. Bunlar, belediyeler, il özel idareleri ve köylerdir. Ancak bütün dünyada olduğu

^(*) Yrd.Doç.Dr. Karadeniz Teknik Üniversitesi İİBF

gibi, Türkiye’de de en önemli yerel yönetim birimi belediyelerdir. Türkiye gibi yüksek nüfus artışı gösteren ve baş döndürücü bir tempo ile kentleşen bir ülkede belediyelerin önem ve ağırlığının giderek arttığı hemen hemen herkes tarafından kabul edilebilir bir gerçektir.

İlk yerel yönetim uygulaması olan “İstanbul Şehremaneti” nin kurulmasından bu yana yaklaşık yüzelli yılı aşkın bir sürenin geçmiş olmasına karşın, bugün Türk yerel yönetim sisteminde bir çok sorun yaşanmakta ve bu sorunlardan en önemlisini kuşkusuz finansman sorunları oluşturmaktadır. Bilindiği gibi, hem 1961 hem de 1982 Anayasası’nda “mahalli idarelere görevleri ile orantılı gelir kaynakları sağlanır” ilkesi yer almıştır. Ancak, merkezi yönetimin mali bakımdan sıkıntı içinde olması yerel nitelikli kaynakların merkezileşmesi sonucunu doğurmuş, dolayısıyla Anayasa’nın sözü geçen hükmü fiilen işlemez duruma gelmiştir. Öte yandan, hızlı kentleşme ile birlikte, daha çok insana daha çok miktarda ve giderek çeşitlenen kentsel hizmet sunmak zorunda kalan belediyeler son yıllarda büyük kaynak açığıyla karşı karşıya kalmıştır.

Gerek uygulayıcı gerekse akademik çevrelerde, son yıllarda yaşanan ekonomik krizlerle birlikte Türkiye’nin genel bütçe dengelerinin bozulduğu ve mevcut bütçe yapısıyla belediyelere daha fazla kaynak aktarımının mümkün olmadığı belirtilmekte, belediye finansmanında yaşanan darboğazların “özkaynakların artırılması” yoluyla giderilebileceği savunulmaktadır. Bu bağlamda belediyelere yerel vergi salma (taxing power) ve bazı merkezi yönetim vergilerine ek oran (surcharge tax) ilave etme yetkilerinin verilmesi önemli bir seçenek olarak ileri sürülmektedir. İşte bu çalışmada, önce 1999-2001 dönemi itibarıyla belediyelerin gelir kaynakları irdelenmekte ve Türkiye’nin belediye finansman sisteminin temel karakteristikleri ortaya konmaktadır. Daha sonra ise “belediyelere vergilendirme yetkisi verilebilir mi?” sorusuna, ülkeler arası bir karşılaştırma yapılarak cevap aranmaktadır.

II. Belediye Finansman Sisteminin Özellikleri ve Öneriler

Türkiye’de, daha çok kırım marjinalleşmesi ve kısmen de sanayileşmeye paralel olarak hızlı bir kentleşme hareketi yaşanmış, daha önce de ifade edildiği gibi, bu gelişme diğer yönetim birimlerine oranla belediyeleri ön plana çıkarmıştır. Kentsel nüfus artışına paralel olarak toplumsal, ekonomik, kültürel ve çevresel faktörlerin etkisi ile belediyelerin hizmet alanı ve kapsamı giderek artmıştır (Üstünişik/Yeter,1998:7). Kentsel hizmet talebindeki bu artışa karşın, belediye gelirleri içinde özkaynakların payı artırılamamış ve yeterli kaynak yaratılamamıştır. Sonuçta, belediye harcamaları büyük ölçüde merkezi yönetimce sağlanabilen kaynaklarla finanse edilmeye çalışılmıştır (Bilgiç, 1998:583; DPT, 2002:282).

Ancak, merkezi yönetimce sağlanabilecek kaynakların sınırlılığı ve ekonomik krizlere bağlı olarak giderek kaynak aktarımlarının azalması, belediyeleri önemli boyutlara ulaşmış kentsel hizmet taleplerini karşılayamaz

hale getirmiştir. Ortaya çıkan hizmet açığını büyük ölçüde borçlanarak karşılamaya çalışan belediyeler, sonuçta çalışanlarının maaşını dahi ödeyemez duruma gelmiştir.

Bugün Türkiye’de belediyelerin mali yapılarını karakterize eden temel özellik; gelir kaynaklarının azlığı ve büyük ölçüde merkeze bağımlılığıdır (Falay, 1997:4; Yıldırım, 1997:218). Başka bir deyişle, yerel yönetim gelirleri sistemi, esas olarak merkeze bağımlı bir sistemdir ve yerel yönetimlerin mali özerkliğinden bahsetmek mümkün değildir (Yeter,1995:350). Bu bağlamda, merkezi yönetimle yerel yönetimler arasında gelir bölüşümü bakımından büyük dengesizlikler göze çarpmakta, verimli gelir kaynaklarının merkeze, verimsiz olanların ise yerel yönetimlere bırakılmış olduğu görülmektedir (Keleş, 1981:15; Öner, 1997:18).

Ülkemizde farklı siyasi çevrelerin üzerinde geniş ölçüde oйдаşma sağladığı konulardan biri de, yerel yönetimlerin gelir kaynakları bakımından ciddi bir darboğaz içinde olduğu (Kocabaş,1998:90) ve mali yapılarının merkeze bağımlı olmaktan çıkarılıp, öz gelirlerinin artırılması gerektiğidir. Ancak şimdiye kadar yapılan yasal ve kurumsal düzenlemeler soruna köklü bir çözüm getirememiş, hızlı nüfus artışı, artan kentleşme ile birlikte özellikle belediyeler büyük mali sıkıntılarla karşılaşmışlardır. Özgelirlerinin çok cılız kaynaklara dayanması ve yerel gelir bazı oluşturma yetkisine sahip olamamaları nedeniyle de belediyeler merkezden kaynak taleplerini artırmışlardır. Planlı dönemde hazırlanan plan ve programlarda, hızlı kentleşme hareketinin problemleri artırdığı, buna paralel olarak belediye hizmetlerinin nitelik ve nicelik bakımından verimsiz kaldığı, belediye gelir kaynaklarının günün ihtiyaçlarına uygun hale getirilmesi gerektiği görüşü savunula gelmiştir (Karaduman vd., 1990:4).

Bu bağlamda, 1981 yılında bir dizi yasal düzenleme sonucu, yerel yönetim gelirlerinde görece bir artış sağlanmış olmakla birlikte, durumda köklü bir değişiklik olmamıştır. Toplumsal, ekonomik ve teknolojik gelişme karşısında, ne kaynakların optimum etkinlikle kullanılmasına yönelik gelir bölüşümü, ne de buna paralel olarak bir görev bölüşümü ve bunların doğal sonucu olarak birlikte yürütülecek kamu hizmetlerinin belirlenmesi gündeme getirilmiştir. Bu bakımdan merkezi yönetim, yerel yönetimleri israfçı birimler olarak görmeye devam etmiş ve kaynak yaratma tekeli elinde tutmuştur (Hamamcı, 1990:184). 1981 yılında çıkarılan 2380 sayılı kanuna göre belediyelere ve il özel idarelerine genel bütçe vergi gelirlerinden pay verilmesinin kabulü ve 1986 yılından sonra Emlak Vergisi’nin belediyelere bırakılması sözkonusu kuruluşları mali yönden rahatlatmışsa da sorunu ortadan kaldıramamıştır.

Öte yandan, yerel yönetimlerin giderek yeni hizmetler yüklenmeleri modern endüstriyel gelişmeye karşı çevre koşullarını, yaşantı niteliğini iyileştirmek zorunluluğu ve halkın yeni ihtiyaçlarına uyan yeni hizmetler sunmak zorunda kalmaları, giderek bu yönetimlerin parasal ihtiyaçlarını

artırmakta, bu durum ise özerkliklerini sınırlamaktadır (Tortop,1994:50; Falay vd., 1996:6). Diğer bir deyişle, özkaynaklarının yetersizliği ve mali yapılarının büyük ölçüde merkeze bağımlılığı yerel birimlerin özerkliğini büyük ölçüde azaltmaktadır (Özer, 2000:138-139; Görmez, 1997:72; TODAİE, 1976:223). Yine gelir yetersizliğine bağlı olarak yerel yönetimler bir kısım görevlerini merkezi yönetime devre zorlanmaktadır.

Belediye gelirleri, bugün için büyük ölçüde devletin gelirlerinden belirli bir yüzdenin mali dengeleme anlayışı içinde belediyelere aktarılmasıyla oluşmaktadır. Yerel yönetimlerin öz gelirleri denilebilecek gelirlerin önemi görece olarak düşüktür. Böyle bir belediye gelir yapısı sağlıklı bir belediyeciliğin oluşturulması bakımından iki önemli sakınca taşımaktadır. Bunlardan birincisi, mali dengeleme esasına dayanarak sağlanan gelirin eşitlikçi olmasıdır. Bu eşitlikçi gelir sistemi kentler arasında kentin özelliğine göre belediye gelirlerinin farklılaşmasına olanak vermemektedir. Oysa kentlerin gereksinimleri farklıdır. İkinci sakınca ise; merkezden gelen gelirin harcanmasını, kentlilerin sorgulama bilincinin gelişmemesidir. Bu halde kentlilerin daha iyi yerel kamu hizmetleri elde etmek için daha çok harcama yapabilme özgürlüğünün ellerinden alınması sonucu ortaya çıkmaktadır (Tekeli, 2001:115-116).

Öte yandan, yetersiz ve merkeze bağımlı bir gelir sistemi, yerel yönetimlerin tutarlı ve rasyonel bir mali planlama yapmasını imkansızlaştırmaktadır. Yerel yönetimlerin mali kaynaklarının esas itibarıyla yerel topluluktan değil de merkezce sağlanması, halkın yerel yönetimlerin harcamaları ve hizmet üretimi üzerindeki demokratik denetiminin istenen etkinliğe ulaşmasını engellemektedir (TUSİAD, 1992:30; Bilgiç, 1998:583). Yerel yönetimlerin mali planlama yapabilmesini engelleyen bir diğer konu ise merkezden yapılan yardımların zaman ve miktar bakımından belli olmamasıdır.

Ayrıca Türkiye’de merkez yardımlarının, belediyeleri merkezi yönetimin siyasal etkisine açık hale getirdiği, belediyelerle merkezi yönetim arasındaki ilişkilerde partizanca yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olduğu, merkezi yönetimin kendi ile aynı siyasal görüşe sahip belediyelere kaynak aktarmak yoluyla onları kontrol edebileceği, aynı yaklaşımla, farklı siyasal partilere ait belediyeleri, kaynak aktarmamak suretiyle etkisizleştirdiği iddialar arasında yer almaktadır (Öner, 1997:216).

Bilindiği gibi, yerel yönetimlerin öz gelirlerini artırmaları kendi tasarruflarında değildir. Söz konusu yönetimlerin öz gelirlerini oluşturan vergi, resim, harç ve harcamalara katılma paylarının oran ve sınırları kanunla tespit edilmiş olup, bu oran ve sınırlarda değişiklik yapmaya Bakanlar Kurulu yetkili kılınmıştır. Dolayısıyla yerel yönetimlerin vergi, harç vb. zora dayanan yerel gelir kalemleri üzerinde tasarruf yetkilerinin olmaması ve gelir toplama sırasında vergi dairesi yetkilerinden yoksun olmaları gelirleri gereğince denetleyememelerine neden olmaktadır (Hamamcı, 1990:197; Başsoy, 2000:81). Belediyelerin ve il özel idarelerinin kaynak sıkıntısına düşmelerinin

diğer bir nedeni ise personel harcamalarından kaynaklanmaktadır. Her yıl belirli periyotlarla yapılan memur maaş zamları ve toplu iş sözleşmelerinden kaynaklanan ücret artışları otomatik olarak belediyelerin ve il özel idarelerinin bütçelerine yansımaktadır. Dolayısıyla bu yönetimler bütçelerinin daha büyük bir kısmını personel harcamalarına ayırmak zorunda kalmaktadırlar.

Tablo 1: Türkiye’de Belediye Gelirlerinin Kompozisyonu (%)

Gelir Grubu/Kalemi	1999		2000		2001		Ortalama	
	A	B	A	B	A	B	A	B
Vergi Gelirleri	-	62.3	-	64.4	-	65.1	-	64.0
GBVGP	79.9	49.8	82.3	53.0	83.4	54.3	81.8	52.3
Emlak Vergisi	7.4	4.6	4.7	3.0	4.1	2.7	5.4	3.4
Ç. Temizlik Vergisi	2.5	1.5	2.1	1.3	2.2	1.4	2.2	1.4
D. Belediye Vergileri	6.2	3.8	6.4	4.1	6.3	4.1	6.3	4.0
Belediye Harçları	3.7	2.3	4.3	2.7	3.8	2.4	3.9	2.4
Vergi Dışı Gelirler	-	34.2	-	32.5	-	32.1	-	32.9
Harcamalara K. Payları	2.8	0.9	3.4	1.1	2.9	0.9	3.0	0.9
Diğer Çeşitli Gelirler	76.3	26.2	74.7	24.3	77.8	25.0	76.2	25.1
İç Borçlanma	6.1	2.1	2.5	0.8	3.9	1.3	4.1	1.4
Dış Borçlanma	14.6	5.0	19.2	6.2	15.1	4.8	16.3	5.3
Özel Yardım ve Fonlar	-	3.3	-	3.0	-	2.7	-	3

Kaynak: DİE, 2001:16-17’den yararlanılarak hesaplanmıştır.

Not: (A) gelir kaleminin, gelir grubu içindeki oranını, (B) ise gelir kaleminin, toplam belediye gelirleri içindeki oranını göstermektedir. Vergi dışı gelirler grubu içindeki diğer çeşitli gelirler; Belediyeye ödenen diğer payları, belediyece yönetilen kurum ve teşebbüs hasılatı ve işletme karları, belediye malları gelirleri, ücretler, cezalar ve diğer çeşitli gelir kalemlerinden oluşmaktadır.

Türkiye’de belediye finansman sisteminin temel özelliklerini Tablo 1’de görmek mümkündür. Nitekim, 1999-2001 dönemi itibarıyla belediye gelirlerinin kompozisyonunu gösteren Tablo 1 incelendiğinde, Genel Bütçe Vergi Gelirleri Payı (GBVGP)’nın toplam belediye gelirlerinin % 52.3’ünü, belediye vergilerinin ise % 81.8’ini oluşturduğu dikkat çekmekte, belediyelerin asli gelir kaynakları olması gereken, Emlak Vergisi (%3.4), Çevre Temizlik Vergisi (% 1.4) ve Belediye Harçları (%2.4)nın toplam belediye gelirleri içinde önemli bir yer tutmadığı görülmektedir. Öte yandan, incelenen dönem ortalaması olarak, harcamalara katılma paylarının toplam belediye gelirlerinin ancak %0.9’unu oluşturabildiği, toplam belediye gelirleri içinde iç ve dış borçlanma ağırlıklarının ise sırasıyla %1.4 ve %5.3 düzeyinde olduğu görülmektedir.

Bütün bu nedenlerle, finansman sorunlarının çözümlenebilmesi amacıyla, yerel yönetimlerin özkaynaklarının artırılması gerektiği, bu doğrultuda yerel yönetimlere vergileme yetkisi ve yerel gelir bazı oluşturabilme gücü verilmesi gerektiği savunulmaktadır (Yaşamış, 1995:438; Göymen, 1997:185; Aykaç, 1999:9). Bu bağlamda, Üstünişik’a (2002:550) göre, yerel yönetimlere genel bütçe vergi gelirleri tahsilat toplamından ayrılan paylar artırılmalı; alt ve üst sınırlar merkezi yönetimce tespit edilmek kaydıyla yerel

vergi ve harçların oran ve miktarlarının belirlenmesinde yerel meclisler yetkili kılınmalıdır.

Öte yandan, Tekeli'ye (1991:184) göre, gerçekte belde halkının kendisini vergileme olanağının bulunmayışı, onların özgürlüğünü de elinden almaktadır. Diğer bir deyişle, kendini vergilendirmede serbest bırakılmayan belde halkının piyasa mal ve hizmetleri tüketmede özgürlüğü bulunurken, kamu mal ve hizmetleri tüketme özgürlüğü elinden alınmış olmaktadır. Bunun pratikteki anlamı, evine ipek halı alma özgürlüğü olan bir kentlinin bu ipek halılı eve çamurlu sokaktan gelmeye mahkum edilmesi demektir.

Ayrıca, Tekeli (1992:49-50) belediyelere, yasa ile belirlenecek sınırlar içinde verilecek vergilendirme yetkisinin, belde halkına değişik düzeyde "vergi-hizmet" vadeden alternatif programlardan birini seçme imkanı sağlayacağını, bunun ise demokratik katılıma zemin hazırlamak yanında, özellikle büyük belediyelerde vergi kaynağını harekete geçireceğini ileri sürmektedir. Tekeli'ye göre böyle bir uygulama sonucu, belediye başkanları seçimlere giderken önerdikleri programların yanısıra bir vergilendirme şeması da önereceklerdir. Dolayısıyla, kentliler hangi fedakarlık karşılığında hangi hizmetleri elde edeceğinin bilincine varacağı gibi, kent yönetimi üzerindeki denetimleri de ciddiyet kazanacaktır. Böyle bir esneklik ayrıca yaşamın maliyetini kentler arasında farklılaştıracak, bu farklılık yoluyla, belediyelerin kentleşme politikası açısından kullanabilecekleri bir araç da yaratılmış olacaktır.

Emrealp'e (1993:49) göre ise, belediyelere yasal sınırları belirlenmiş bir vergilendirme yetkisi verilmesi, farklı belediyelerin farklı vergi uygulayabilme esnekliğine sahip olabilmesi demektir. Bu durumda, yerel özelliklere ve özelemlere karşı daha hassas bir vergileme düzeni ortaya çıkacaktır. Böyle bir esneklik, belediye gelir kaynaklarının daha verimli kullanılmasını sağlayacak, aynı zamanda plan uygulamasını özendirici koşullar da yaratılmış olacaktır. Dolayısıyla farklı büyüklük ve nitelikteki kentler kişilere ve kuruluşlara farklı ölçekte fırsatlar sunacaktır.

Belediyelere vergilendirme yetkisi verilmesi gerektiği yönündeki argümanlara, uluslararası nitelikli belgeler de dayanak oluşturmaktadır. Şöyle ki; Türkiye'nin bazı maddelerine çekince koyarak 1988 yılında imzaladığı ve TBMM'nce 1991 yılında onaylanan "Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı"nın 9. maddesinin 3. fıkrasında "yerel makamların mali kaynaklarının en azından bir bölümü, oranlarını kanuni sınırlar içinde, kendilerinin belirleyebilecekleri vergi ve harçlardan sağlanacaktır" ilkesi yer almaktadır.

17 Mart 1992'de Avrupa Konseyi'nin kabul ettiği "Avrupa Kentsel Şartı"nda ise "Kentlerde yaşayanların,kentsel çevrenin ve hizmetlerin geliştirilmesine olanak verecek biçimde kendisini vergilendirme hakkı" olduğu ilke olarak benimsenmektedir (WALD, 1994:28-29; Pirlar vd., 1995:260).

Son olarak, belediyelerin özkaynaklarını artırma girişimi, bu bağlamda sınırları yasalarla belirlenecek yerel vergi salıbilmelerine ilişkin düzenlemelerin Türkiye'nin önemli bir sorunu durumundaki gelir dağılımı adaletsizliklerini ve

yerleşim birimlerinin gelişmişlik düzeyi farklılıklarını gözönünde bulundurması gerektiği, bu nedenle Emlak Vergisi, bazı tüketim vergilerine pay ekleme ve özellikle büyük miktarda kaynak sağlayabilecek olan, ancak günümüzde vergi dışı bırakılmış durumunda olan kentsel rant alanlarına yoğunlaştırılmasının zorunlu olduğu, bunun ise yerel yönetimlerin finansman sorunlarını çözebilecek etkili bir yol olduğu savunulmaktadır (DPT, 2001:70; Tekeli, 1991:184).

Ayrıca, yerel vergilerin, mümkün olan durumlarda “maktu” olarak değil de “yüzde” olarak belirlenmesi gerektiği, mümkün olmayan durumlarda ise yasa ile belirlenecek üst sınır değerlerinin bir fiyat göstermesine bağlanarak, fiyatlarla birlikte hareketine imkan sağlanması gerektiği (Tekeli, 1992:49) konuya ilişkin öneriler arasında yer almaktadır.

III. Belediyelerin Vergileme Gücü: Karşılaştırmalı Bir İnceleme

Kuramsal olarak bakıldığında, vergi toplama yetkisinin merkez ile alt idari kademeler arasında paylaşılmasının bazı avantaj ve dezavantajlara sahip olduğu ileri sürülmektedir. Bu bağlamda, Sağbaş ve Kösecik (2002:521), Vehorn ve Ahmad'ın bir çalışmasından aktararak, merkezi yönetimin vergi toplamasının 10 avantajı ve 1 dezavantajı, yerel yönetimlerin vergi toplamasının ise 5 avantaj ve 6 dezavantajı olduğunu belirtilmektedir. Öte yandan, Mikesell (2003:4-9) vergi yönetimini merkezileştirme ya da yerelleştirmenin karşılıklı avantajları olduğunu belirtmekte ve bunları şöyle sıralamaktadır:

Vergi Yönetimini Merkezileştirmenin Avantajları

- Merkezileşmiş bir vergi yönetimi ölçek ekonomileri nedeniyle önemli maliyet tasarrufları sağlar.
- Merkezileşmiş bir vergi yönetimi, ülkenin tümünü kapsayan bir yapı oluşturarak, denetim/kontrol, muaflik ve istisnalar, kayıt sistemi ve tahsil konusunda standartlaşmayı mümkün kılar.
- Merkezileşmiş bir vergi yönetim sisteminde, personelin rotasyonu sistemdeki potansiyel yozlaşma riskini azaltır.
- Merkezileşme, birçok vergi türünün aynı anda tahsilini mümkün kılarak ilave maliyet tasarrufları sağlayabilir.
- Vergi yönetiminde geniş ölçekli örgütlenmeler, daha yüksek ücret ödeyebilme imkanları sunarak hem daha kaliteli personel istihdamını hem de sistemin yozlaşma riskinin azaltılmasını mümkün kılar.
- Ülke ölçeğine genişletilmiş bir vergi yönetimi idari birim sınırlarını aşan vergilenebilir unsurların yönetiminde daha başarılı olur.
- Merkezileşmiş vergi yönetimi ile, idarelerarası yatay mali eşitsizlikleri giderebilecek mali kaynaklar merkezi yönetime verilmiş olur.

Vergi Yönetimini Yerelleştirmenin Avantajları

- Yerel birimlerin yerel koşulları iyi tanıması ve bu koşullara kolay adapte olabilmesi, vergi mükelleflerinin kaydının tutulması ve vergi tahsilatını kolaylaştırabilir.

- Yerel yönetimler, lisans verilmesi ve diğer düzenleyici işlemler yoluyla sağladıkları bilgilerle, yerel iş çevrelerini/koşullarını daha iyi tanıyabilmekte, buna bağlı olarak da yerel ekonomik aktiviteler daha kolay vergilendirilebilmektedir.

- Yerel vergileme, mükelleflerin yerel birimler üzerindeki denetimini artırarak daha sorumlu, hesap verebilir ve şeffaf bir idari yapının ortaya çıkmasını sağlar.

- Vergilemenin yerelleşmesi ve vergi yönetimin küçük ölçeklerde örgütlenmesi, küçük organizasyonlara ait temel özellikler olan, yeni yaklaşım ve tekniklerin geliştirilmesini teşvik edebilir.

- Yerel birimler, gelirleri üzerinde daha hızlı ve etkin bir kontrol mekanizması kurabilir.

Mikesell'in vergi yönetiminde merkezileşme ve yerelleşmeye ilişkin olarak ortaya koyduğu bu avantajların yanısıra, literatürde yerel kamusal hizmetlerin yerel vergi ve harçlarla karşılanması gerektiği yönünde başka argümanlar da vardır. Şöyle ki; Musgrave (1991:163) yerel birimlerce sunulan hizmetlerin mümkün olduğunca, bu hizmetlerin faydalanıcıları ile ilişkilendirilerek, kullanıcı harçları ve yerel vergilerle finanse edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Etkin bir kaynak dağılımı, yerel yönetim harcamalarının mümkün olduğunca hizmet yararlanıcıları ile finanse edilmesini gerekli kılmakla birlikte (Yılmaz, 2001:31), böyle bir yöntemin başka avantajları da vardır.

Şöyle ki; yerel kamusal hizmetlerin, anlamlı bir oranda, yerel vergi ve harçlarla finanse edilmesi, dolayısıyla yerel vergilerin, yerleşiklere farkedilebilir ve açık (visible) bir yük getirmesi, seçmenlerin merkezi yönetim yerine, yerel temsilci ya da yöneticileri sorumlu tutması sonucunu doğurur (Bahl, 1999:6). Ayrıca yerel kamusal hizmetlerin uygun bir şekilde tarifelenmiş kullanıcı harçları ile finanse edilmesi, finansal kaynak sağlamanın yanısıra, yerel birimlerin hizmet talebini kontrol edebilmesini, aşırı kullanıma bağlı olarak kirlenme ve kalabalıklaşmayı engelleyebilmesini mümkün kılar (Kim, 1997:1609; Bird, 2003:2; WRRB, 2003:3). Öte yandan, yerel kamusal hizmet maliyetlerinin tamamının fiyatlama yoluyla karşılanması (full cost recovery), bu hizmetler için ödeme yapamayacak kadar düşük gelirli olanların çapraz finansman yoluyla sübvansiyeye edilmesini kolaylaştırır (Kim, 1997:1609-1610).

İdarelerarası mali ilişkilerin düzenlenmesi ve bunun bir sonucu olarak idarelerarası gelir bölüşümü sorunu, konu ile ilgili literatürde önemli tartışma noktalarından biri durumundadır. Bu tartışmalarda vergi kaynaklarının merkezi yönetim ile alt idari birim/yerel yönetimler arasında paylaştırılmasına ilişkin temel ilkeler aşağıdaki gibi sıralanmaktadır:

-Etkin bir idarelerarası mali ilişkiler sistemi yerel yönetimlerin istikrarlı ve yeterli bir "gelir yaratma sistemi"ne sahip olmalarını gerektirir. Bunun için de yerel vergi tabanının rasyonelleştirilmesi esastır (Daher, 2000:1-2). Vergilendirilen nesnelere idari birimler arası hareketliliği (mobility of taxed

unit), vergi tabanının merkezi yönetim ve alt idari kademeler arasındaki bölüşümünü ifade eden dikey vergi yapısı (vertical structure of taxation) üzerinde önemli rol oynar. Şöyle ki; alt idari birimlere devredilecek vergi tabanı (tax base) idarelerarasında akışkan (mobile) olmamalıdır, başka bir deyişle hareketsiz (immobile) olmalıdır (Bird, 1994:49). Vergi tabanının akışkan olması durumunda, yerel birimin vergi oranını değiştirmesi, vergi tabanının, oranın daha düşük olduğu başka bir yerel idari birimin sınırları içine taşınması ile sonuçlanmaktadır. Dolayısıyla vergi oranını değiştirmek isteyen birimin bu özgürlüğü tümüyle elinden alınmış olmakta ve birim vergilenebilir bir kaynağını (taxed unit) tümüyle kaybetmektedir (Oates, 1999:1125; Prud'home, 1991:221).

- İdarelerarası gelir bölüşümünde, yeniden dağıtıcı vergiler (redistributive taxes) merkezi yönetime verilmelidir. Çünkü, yeniden dağıtım amaçlı olarak akışkan vergilenebilir nesnelere konan vergiler, üretim faktörlerinin idari birimler arasında etkinsiz dağılımı (inefficient allocation ya da locational inefficiency) ile sonucunu doğurabilir (Yılmaz, 2001:31; Hirsch, 1991:276).

- Daha geniş bir alan için toplandıklarında, önemli ölçekte ekonomileri yaratan (Yılmaz, 2001:31) ve bu yolla vergilemede idari etkinliği artıran vergiler merkezi yönetime bırakılmalıdır. Bu nedenle, bir çok ülkede, ulusal düzeyde yaygınlaştırılmış vergi sistemi yönetimi ile vergiler toplanmakta ve idarelerarasında bölüştürülmektedir (Darby vd., 2003:9). Bu bağlamda, üzerinde durulması gereken bir başka nokta, vergi tahsilatının düşüklüğüdür. Özellikle az gelişmiş ülkelerde, yerleşiklerin ödeme isteksizlikleri düşük tahsilatın en büyük nedenidir. İsteksizliklerin kaynağı ise, katkılarının uygun kullanıldığı ve hizmet üretimini geliştireceği konusundaki güvensizlikleridir. Güven eksikliği ödemeyi isteksizlendirmekte ve düşük tahsilatla sonuçlanmakta, bu durum da düşük hizmet düzeyi ile yerleşikleri "ödeme isteksizliği" kısır döngüsüne sokmaktadır. Bu noktada, yerleşiklerle diyalog kurmak ve onları ödemeye isteklendirmek, vergi yönetim sürecinde bilgisayar teknolojisini yaygınlaştırmak ve güncel bir bilgi sistemi kurmak önem taşımaktadır (Kim,1997:1610-1611).

- Tabanı, dönemsel olarak farklılık gösteren vergiler (cyclical tax base) de alt birimler için uygun vergiler değildir. Çünkü, vergi tabanının mevsimsel olarak değişiklik göstermesi, vergiden elde edilecek gelirin de belirli dönemlerde farklılaşması ile sonuçlanmakta, bu durum ise yerel hizmetlerin finansmanında aksamalar ortaya çıkarmaktadır. Örneğin, Kurumlar Vergisi, mevsimsel olarak değişken bir vergi türüdür ve yerel yönetimlerin finansmanı için uygun değildir (Bahl, 1999:8).

- İdarelerarası gelir bölüşümünde, etkili olan bir diğer faktör ise vergi dışsallıkları ile ilgilidir. Şöyle ki; idari birimler arasında dengesiz ya da düzensiz olarak dağılmış (unevenly distributed) vergilenebilir kaynaklar merkezi yönetime bırakılmalıdır. Çünkü, bu tür vergilenebilir nesnelere yerel birimlere bırakılması durumunda, herhangi bir yerel birimin kendi yerleşikleri

için aldığı vergileme kararı, bir diğer yerel birimin yerleşiklerini etkilemekte (tax exportation), başka bir deyişle bir yerel birimin yerleşikleri başka bir yerleşim biriminin vergi yükünü taşımak zorunda kalmaktadır. Doğal kaynaklara ilişkin vergileme bunun en güzel örneğini oluşturmaktadır (Ebel/Yılmaz, 1999:18; Darby *vd.*, 2003:9; Prud'home, 1991:155).

Merkezi yönetim ile yerel birimler arasında vergi kaynaklarının bölüştürülmesini yönlendiren ilkeler bu şekilde sıralandıktan sonra, uygulamaya ilişkin ülkeler arası karşılaştırmalı analize geçilebilir. Tablo 2'de Türkiye ile 13 farklı ülkenin yerel birimleri/yerel yönetimlerinin vergilemeye ilişkin rolleri görülmektedir.

Tablo 2: Bazı Ülkelerde Yerel Birimlerin Vergileme Gücü (1995, %)

Ülkeler	Yerel Birimler	A	B	C	D	Toplam
Avusturya	Yerel Yönetimler	9	11	80		100
	Eyaletler	2		98		100
Belçika	Yerel Yönetimler	13	84	3		100
	Topluluklar		3	97		100
	Bölgeler	8	92			100
Danimarka	Belediyeler		96	4		100
	İller		93		7	100
Almanya	Yerel Yönetimler	1	52	47		100
	Eyaletler			100		100
İrlanda	Yerel Yönetimler	8	92			100
Japonya	Belediyeler		94		6	100
	İller		83		17	100
Hollanda	Belediyeler		100			100
	Sulak Alan Yönetimleri		100			100
	İller		100			100
Norveç	Belediyeler		5	95		100
	İller			100		100
Portekiz	Yerel Yönetimler	49	14		37	100
	Otonom Bölgeler				100	100
İspanya	Yerel Yönetimler	33	51	16		100
	Bölgeler	15	7	78		100
İsveç	Belediyeler	4	96			100
	İl Meclisleri		100			100
İsviçre	Belediyeler		97	3		100
	Kantonlar	89		11		100
B.Kralık	Yerel Yönetimler		100			100
Türkiye	Belediyeler			80	20	100

Kaynak: OECD, 2002:115; OECD, 1999:15-16; Müller, 2003:18; DiE, 2001:13

Nor: (A) yerel birimin hem vergi tabanını hem de vergi oranını belirttiği vergilerin yerel birimin vergi gelirleri içindeki payını, (B) yerel birimin yalnızca oranını belirleyebildiği vergilerin yerel birimin vergi gelirleri içindeki payını, (C) merkezi yönetimce toplanıp yerel birime verilen vergilerin yerel birimin vergi gelirleri içindeki payını göstermekte, (D) ise hem tabanı hem de oranı merkezi yönetimce belirlenen vergilerin yerel birim vergi gelirleri içindeki ağırlığını ifade etmektedir.

Tablo 2'nin A sütunu incelendiğinde, yerel yönetimlerin hem oranını hem de tabanını belirleyebildiği vergilerin, toplam yerel yönetim vergilerinin Portekiz'de %49, İspanya'da %33, Belçika'da %13, Avusturya'da %9, İrlanda'da %8 ve İsveç'te %4'ünü oluşturduğu görülmektedir. B sütunu incelendiğinde ise, yerel birimlere yerel vergilerin oranını belirleme konusunda büyük esneklikler tanındığı dikkat çekmektedir. Örneğin, yerel yönetimlerin oranını belirleyebildiği vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı Hollanda ve Birleşik Krallık'ta % 100, İsviçre'de %97, İsveç ve Danimarka'da %96'lar, Japonya'da %94, İrlanda'da %92, Belçika'da %84, Almanya ve İspanya'da ise %52'ler düzeyindedir.

Merkezi yönetimce toplanıp, yerel yönetimlere paylaştırılan vergilerin, yerel yönetim vergi gelirleri içindeki ağırlığına (C) bakıldığında ise Norveç'in (%95) ilk sırada yer aldığı, bu ülkeyi Avusturya ve Türkiye'nin (%80) izlediği görülmekte, bir önceki yöntemle karşılaştırıldığında, bu yöntemin yaygın kullanımı olan bir yöntem olmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, vergilerin merkezi yönetimce toplanıp yerel birimlere paylaştırılmasında, ağırlıklı olarak bölge, eyalet ve il gibi belediyelere oranla çok daha geniş ölçekli birimlerin yer aldığı dikkat çekmektedir. Son olarak, hem oranı hem de tabanı merkezi yönetimce belirlenen vergilerin yerel yönetim vergi gelirleri içindeki payı (D) incelendiğinde, bu yöntemin nadir kullanılan bir yöntem olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 3: Bazı Ülkelerde Kaynağına Göre Yerel Vergi Gelirleri (1995,%)

Ülkeler	Toplam	A	B	C	D	E
Avusturya	100			50	50	
Belçika	100	88		9	3	
Danimarka	100	95		5		
Almanya	100	63		37		
İrlanda	100	79		21		
Japonya	100	59		35	6	1
Hollanda	100			66	44	
Norveç	100			100		
Portekiz	100		100			
İspanya	100			42	57	1
İsveç	100	100				
İsviçre	100	85		15		
B.Krallık	100			90		10

Kaynak: OECD,1999:16

Not: A gelir ve kar vergilerini, B sosyal güvenlik katkılarını, C servet ve gayri menkul vergilerini, D tüketim vergilerini, E ise diğer vergileri göstermektedir.

Tablo 3'de ise yerel birimlerin oranlarını kendilerinin belirlediği vergilerden elde ettikleri gelirlerin vergi tabanlarına göre dağılımı görülmektedir. On üç ülkeyi kapsayan Tablo 3, servet ve gayri menkul

vergilerinin önemli bir yerel vergi durumunda olduğunu, özellikle Norveç (% 100) ve Birleşik Krallık'ta (%90) servet ve gayrimenkul vergilerinin yerel vergi gelirlerinin hemen hemen tamamını oluşturduğunu göstermektedir. Ayrıca, incelenen ülkeler itibariyle, gelir ve kar vergilerinin de önemli bir yerel gelir kaynağı olduğu, özellikle İsveç (%100), Danimarka (%95), Belçika (%88) ve İsviçre'de (%85) yerel vergi gelirlerinin büyük ölçüde bu kaynaktan sağlandığı, tüketim vergilerinin ise İspanya (%57), Avusturya (%50) ve Hollanda (%44) dışında önemli bir yerel gelir kaynağı durumunda olmadığı dikkat çekmektedir.

IV. Sonuç

1950'li yıllarda başlayan ve 1980'li yıllarda şiddetlenen kentsel büyüme ve kent nüfusunun karmaşıklaşması, hizmet taleplerinde büyük bir artış ve çeşitlenmeyi beraberinde getirirken, kentsel yönetim birimleri olan belediyeleri gelir ve kaynak açısından büyük darboğazlara itmiştir. Bir çok ülkede olduğu gibi, Türkiye'de de yerel yönetimlerin ve özellikle belediyelerin kaynak ihtiyacının 2000'li yıllarda artarak devam edeceği beklenmelidir. Çünkü, kentsel nüfus her yıl artmakta, artan nüfus ile birlikte, içmesuyu, kanalizasyon, insan ve çevre sağlığını koruma, toplu taşımacılık gibi temel hizmetlere olan talepte belirgin bir artış görülmektedir. Nüfus artışının yanısıra, yaşam standartlarındaki artışla birlikte kentsel hizmetlere olan talepte çeşitlenme ve farklılaşma ortaya çıkmaktadır. Geçmiş yıllarda lüks sayılabilecek birçok hizmet günümüzde temel insan gereksinimleri listesine girmiş bulunmaktadır.

Bütün bu gelişmeler karşısında, Türkiye'de belediye finansman sisteminin büyük ölçüde merkeze bağımlı olduğu ve hizmet taleplerinde meydana gelen artışları karşılayabilecek esnekliğe sahip olmadığı savunulmakta, mevcut bütçe imkanlarıyla da belediyelere bugünkünden daha fazla kaynak aktarılamayacağı, dolayısıyla belediyelerin özkaynaklarının artırılması gerektiği, bu bağlamda belediyelere belirli yasal sınırlamalar dahilinde yerel vergilendirme yetkisi verilmesinin finansman sorunlarını çözebilecek etkili bir yol olduğu ileri sürülmektedir.

Gelişmiş ülke uygulamaları incelendiğinde, gerçekten de yerel yönetimlere bu konuda önemli esneklikler sağlandığı, özellikle merkezi yönetince belirlenmiş yerel vergilerin, oranlarının belirlenmesi konusunda yerel yönetimler/belediyelere geniş bir hareket alanı bırakıldığı görülmektedir (Tablo 2.B sütunu). Örneğin, Hollanda, Birleşik Krallık (%100), İsviçre (%97), İsveç, Danimarka (%96), Japonya (%94), İrlanda (%92), Belçika (%84), Almanya ve İspanya (%52'ler) da yerel vergi gelirlerinin büyük bir bölümü, oranları yerel yönetimlerce belirlenen vergilerce oluşturulmaktadır. Buna karşılık, Türkiye'de ise yerel yönetimlerin yerel vergi ve harçların oran ve miktarını belirlemede herhangi bir yetkileri bulunmamakta, belediyelerin vergi gelirlerinin büyük bir bölümü (%80) merkezce toplanıp belediyelere aktarılan Genel Bütçe Vergi Gelirleri Payı'ndan oluşmaktadır. Geriye kalan %20'lik

vergi gelirleri dilimini ise tabanı ve oranı merkezi yönetimce belirlenen yerel vergilerce oluşturulmaktadır.

Sonuç olarak, belediye finansman sistemine geleneksel yaklaşımların aşılması, yerel potansiyel kaynakların yaratıcı ve eleştirel bir biçimde yeniden değerlendirilmesi gerekmekte, bu amaçla sınırları yasalarla belirlenmiş bir vergileme yetkisinin yerel yönetimlere verilmesi, en azından yerel birimlere belirli sınırlar dahilinde vergi oranlarını değiştirebilme esnekliğinin tanınması, finansman sorunlarının çözümünde etkili bir yol olarak görülmektedir.

Kaynaklar

- Aykaç, Burhan (1999), Türkiye’de Kamu Yönetiminin Küçültülmesi, Yerel Yönetimler ve Yerel Demokrasinin Amaçları, G.Ü. İİBF Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, s.1-12.
- Bahl, Roy (1999), Implementation Rules For Fiscal Decentralization, International Studies Program, School of Policy Studies, Georgia State University, Atlanta, Georgia,
- Başsoy, Ahmet, Pirlar, Orhan ve Gürsoy, Erol Z. (2000), Belediye Bütçelerinin Mali Analizi, Türk Belediyecilik Derneği Yayını, Ankara.
- Bilgiç, Veysel K. (1988), Yerel Yönetimler, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara.
- Bird, Richard M. (1994), Financing Local Services: Patterns, Problems, and Possibilities, Paper Prepared for Global Report on Human Settlements, World Bank.
- _____ (2003), User Charges in Local Government Finance, Working Paper, World Bank.
- Daher, Samir (2001), Specialized Financial Intermediaries for Local Governments, A Market-based Tool for Local Infrastructure Finance, Infrastructure Notes, Urban Sector, World Bank.
- Darby, Julia, Muscatelli, Anton and Roy Graeme (2003), Fiscal Decentralisation in Europe: A Review of Recent Experience, Department of Economics, University of Glasgow.
- DİE (2001), Kesin Hesaplar-Belediyeler ve İl Özel İdareleri, DİE Yayını, Ankara.
- DPT (2001), Yerel Yönetimler, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No:DPT:2538-ÖİK:554, Ankara.
- _____ (2002), 2002 Yılı Programı Destek Çalışmaları, Sosyal ve Ekonomik Sektördeki Gelişmeler, Ankara.
- Ebel, Robert D. and Yılmaz, Serdar (1999), Intergovernmental Relations: Issues in Public Policy, Intergovernmental Fiscal Relations and Local Finance Management, World Bank.

- Emrealp, Sadun (1993), *Belediyelerde Mali Yönetim*, T.C. Başbakanlık ve Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, IULA EMME Yayını, İstanbul.
- Falay, Nihat, Kalaycıoğlu, Ersin, Özkırmı, U. (1996), *Belediyelerin Mali Yönetimi-İktisadi ve Siyasal Çözümleme*, TESEV Yayını, İstanbul.
- Falay, Nihat (1997), *Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Mali Yapısına İlişkin Eğilimler*, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, Cilt:6 Sayı:2, s.3-13.
- Görmez, Kemal (1997), *Yerel Demokrasi ve Türkiye*, Vadi Yayınları, Ankara.
- Göymen, Körel (1997), *Türkiye’de Kent Yönetimi*, Boyut Kitapları, İstanbul.
- Hamamcı, Can (1990), *Mahalli İdarelerin Denetim Fonksiyonu*, Türkiye’de Denetimin Etkinlik ve Verimliliği, Maliye ve Gümrük Bakanlığı APK Yayını, No:1990/309, Ankara.
- Hirsch, Werner Z. (1991), *İdarelerarası Bağışların Yerel İdare Gelirleri Üzerindeki Rolü ve Etkisi*, Merkezi İdare ile Mahalli İdareler Arasındaki Mali İlişkiler, 7. Maliye Sempozyumu, Marmaris.
- Karaduman, E., Öcal, M.K., Özgür, N. (1990), *Belediye Gelirleri*, Maliye Dergisi, Maliye Bakanlığı APK Kurulu Başkanlığı Yayını, Sayı:98, Mart-Haziran.
- Keleş, Ruşen (1981), *Belediye Gelirleri Dizgesi ve Yasal Çalışmalar*, Yerel Yönetimlerde Güncel Sorunlar, 12. İskan ve Şehircilik Haftası Konferansları, AÜ Yayını, No:466-İŞE:14.
- Kim, Kyung H. (1997), *Housing Finance and Urban Infrastructure Finance*, *Urban Studies*, Vol:34, No:10, pp.1597-1620.
- Kocabaş, Fatih (1998), *Türk İdare Teşkilatının Yeniden Yapılanması: Süreç ve Yöntem*, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, Cilt:7, Sayı:4,s.85-103.
- Mikesell, John L. (2003), *International Experiences with Administration of Local Taxes: A Review of Practices and Issues*, School of Public and Environmental Affairs, Indiana University, Indiana.
- Musgrave, Peggy B. (1991), *İdarelerarası Mali İlişkilerin Prensipleri*, Merkezi İdare ile Mahalli İdareler Arasındaki Mali İlişkiler, 7. Maliye Sempozyumu, Marmaris.
- Müller, Anders (2003), *Importance of the Recurrent Property Tax in Public Finance, Tax Policy and Fiscal Decentralisation*, Presented at the International Conference in Tallinn, Estonia.
- Oates, Wallece E. (1999), *An Essay on Fiscal Federalism*, *Journal of Economic Literature*, Vol:37, pp.1120-1149.
- OECD (2002), *Fiscal Decentralisation in EU Applicant States and Selected EU Member states*, Center for Tax Policy and Administration, Paris.
- OECD (1999). *Taxing Power of State and Local Governmnet*, *Tax Policy Studies* No:1, Paris.
- Öner, Şerif (1999). *Türkiye’de Merkezi Yönetim ile Belediyeler Arasındaki İlişkilerin Yasal-Siyasal ve Ekonomik Analizi*, *Türk İdare Dergisi*, Sayı:414, s.211-225.

- Özer, M. Akif (2000), Yerel Demokrasi, Demokratik Yerel Yönetimler ve Yerel Yönetimlerin Demokratikleştirilmesi Kavramlarının Tahlili Üzerine, Türk İdare Dergisi, Sayı:26, s.129-143.
- Pirler, Orhan, Tortop, Nuri, Başsoy, Ahmet (1995), Belediyeler ve İdari Vesayet-Uygulama ve Öneriler, Türk Belediyecilik Derneği Yayını, Ankara.
- Prud'home, Remy (1991), Adem-i Merkeziyet (Yerinden Yönetim), Merkezi İdare ile Mahalli İdareler Arasındaki Mali İlişkiler, 7. Maliye Sempozyumu, Marmaris.
- Sagbaş, İsa ve Kösecik, Muhammet (2002), Mali Denkleştirme: Ekonometrik Bir Yaklaşım, Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildirileri, TODAİE, Ankara.
- Tekeli, İlhan (1991), Kent Planlaması Konuşmaları, TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, Ankara.
- _____ (1992), Belediyecilik Yazıları, IULA EMME Yayını, İstanbul.
- _____ (2001), Modernite Aşılırken Kent Planlaması, İmge Kitabevi, Ankara.
- TODAİE (1976), Yerinden Yönetim ve Kalkınma, Birleşmiş Milletler Yerinden Yönetim Araştırma Grubu Raporu, Çev: Selçuk Yalçındağ/ Necil Ulusay, AÜ Basımevi, Ankara.
- Tortop, Nuri (1994), Mahalli İdareler, Yargı Yayınları, Ankara.
- TÜSİAD (1992), Yerel Yönetimler Sorunlar-Çözümler, Yayın No: TÜSİAD-T/92, İstanbul.
- Üstünişik, Belma, Yeter, Enis (1998), Belediyelere Öz kaynak Sağlanması ve Mali Yapının Yeniden Şekillenmesi, Türk Belediyecilik Derneği Yayını, Ankara.
- Üstünişik, Belma (2002), Yerel Yönetim Yatırımlarının Finansmanı, Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildirileri, TODAİE Yayın No:304, Ankara.
- Yaşamış, Firuz D. (1993), Yerel Yönetimlerin Bugünü ve Geleceği, Ekonomik Vizyon, İzmir Ticaret Odası Yayını, Sayı:6.
- Yeter, Enis (1995), Mahalli İdare Reformu Üzerine Düşünceler, Yeni Türkiye, Yönetimde Yeniden Yapılanma Özel Sayısı, Mayıs-Haziran.
- Yıldırım, Uğur (1997), Türkiye ve Fransa Yerel Yönetimlerin Mali ve İdari Politikalarının Karşılaştırılması, Türk İdare Dergisi, Sayı:414, s.179-202.
- WALD (1994), Kentsel Haklar, Karşılaştırmalı Bir Çerçeve Türkiye, Derleyen: Mete Tunçay, Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Yayını, İstanbul.
- WRRB (2003), The Use and Abuse of User Fees and Charges, Worcester Regional Resarh Bureau, Massachussets.